

Milan Uzelac
Vršac

Na putu u Platonopolis

Branku Despotu za 70. rođendan

Eminescu n-a existat.

A exsistat numai o țara frumoasa
La o margine de mare
Unde valurila fac noduri albe.

M. Soresecu

a. Filozof – pretpostavka filozofije

Poučen Platonovim neuspehom u Sirakuzi da se stvori idealna država, tako što će se ono što već jeste uzdići i dovesti do svoje ideje, nakon nekoliko stoleća, veliki njegov sledbenik Plotin, pred kraj svoga života, odlučio je da gradnju idealne države započne s druge strane, od njene celine. Realnost beše surova: kao i njegov neprevaziđeni učitelj doživeo je neuspeh već pre no što je domislio gde mora stajati ugaoni kamen grada filozofije imenovanog u čast svog besmrtnog prethodnika.

Uprkos tome, ne poučeni porazima, do našeg vremena nižu se pokušaji da izgradi se svet filozofije, i primere im razne, srećemo uvek, kad filozofiji makar samo na trenutak, dodeli se visoka uloga vredna joj opstanka i njenog smisla, ili, kad odgovori, što daje ih, nailaze na više pobornika, no protivnika i sikofanata. Dva i po milenijuma filozofiju prate nevolje i nedaće i pravo je čudo da o njoj se još uvek uopšte i govori danas, kad malo ko osmeli se da pomisli samo na pola veka staro pitanje *čemu još filozofija?*

Bez obzira na nedaće, filozofiju prati i srećni usud da uvek nađe se neko spreman da stane u odbranu nje i njenog najvišeg smisla; među retkima u ovih poslednjih nekoliko decenija ona je na ovim prostorima imala i Branka Despota; on je prema filozofiji i njenoj mogućnosti u realizaciji bio uzdržani skeptik, ali prema njenoj mogućnosti ostvarenoj u slobodi – nepopravljiv maštar; u vreme u kome možda više i nema filozofije, mada se i dalje može živeti u njoj, u njenoj do kraja još neizbledejoj senci, prebivajući u dijalogu, ili ćutnji s našim velikim prethodnicima, sav svoj vek Despot je proveo u nastojanju da do ideje filozofije dospe svojim, vlastitim putem (jer drugog puta u filozofiju nema) a da onda, s neizgubljenim optimizmom, svoje retke ali izabrane sagovornike pokuša da otvori za mišljenje u vidokrugu apsoluta.

Stoga, nije nimalo slučajno što je *Uvod u filozofiju* bio predmet koji je najviše predavao da bi na kraju isti postao i njegov zaštitni znak. Sve vreme znao je da tu ne može biti reči o nekom školskom predmetu u njegovom disciplinarnom smislu, već da pred njim je „predmet nad predmetima“, budući da je uvođenje u filozofiju, njeno razvijanje, isto što i život u njoj, pošto filozofija i nije ništa drugo do najviši način života koji je u pojmu postao svestan sebe¹.

Svako uvođenje u filozofiju podrazumeva proširivanje njenog razumevanja, ali i dalji razvoj na putu otkrivanja poslednjeg smisla koji ona u sebi od početka nosi. Dospe li se do njega, razvojem metafizike

---

¹ U jednom intervjuju u naše vreme, nakon više decenija predavanja predmeta *Uvoda u filozofiju*, Despot govori o tome kako mu ne „uspeva iskorak iz „studija filozofije“, kao ni ukorak u filozofiju“ (Despot, B.: Odgovori na pitanja (2010), u knjizi: Despot, B.: *Filozofijom kroz nefilozofiju*, Demetra, Zagreb 2010, str. 242). Time je zapravo samo, prvim delom rečenice, hteo podsetiti onu staru misao Huserla koji je za sebe govorio da je „početnik“ u filozofiji, ali ne početnik na početku studija, već filozof trajno usmeren njenom početku. No, ostaje tu i konstatacija, u drugom delu rečenice, o *ukoraku*: neprestano, dugogodišnje studiranje filozofije još uvek mu ne dozvoljava da u nju i uđe; to je za njega egzistencijalno pitanje prvog reda. Ali i pitanje najvišeg smisla filozofije: može li se biti u njoj? Ako može da li je to moguće samo njenim studijem, ili i podrškom iz nadlunarnog sveta?

Λόγος, znači da dospeva se u u samo jezgro filozofije, pa makar onaj ko u nju stupa išao sve vreme i protiv struje. Svi publikovani spisi, tek bleedi trag i odsjaj onog što je Despot sabesednicima govorio, ovu svoju tvrdnju nedvosmisleno potvrđuju: sve vreme on se kretao putem filozofije, ka Filozofiji, putem u samo njegov *Platonopolis*.

Taj put omogućio mu je prvi filozof koji je u dobru, kao najvišoj ideji, video meru puta i meru našega života; uvođenje u filozofiju pokazivalo se uvek mogućim u svetlu jedne *erotologije* (kako je to opisano u *Gozbi*), ili *tanatologije* (kako je to u *Fedonu*), i čini se, da ta dva puta zadržahu i danas odvajkada im priznato prvenstvo, posebno u času kad hoće se dokučiti ono večito i nepromenljivo: *put* kojim se hodi u život i *put* odlaska iz njega – ljubav i smrt.

Oba puta vode onom najvišem – ideji dobra (*Država*), a do nje se dolazi učenjem o brojevima. O tome nam govori i predanje o jednom neuspelom Platonovom predavanju, na kojem slušaoci nisu mogli shvatiti da se samo u blizini brojeva može biti u blizini bogova. Njegovi slušaoci, kao i većina današnjih, hteli su od filozofije sasvim konkretne pouke: kako postati bogat, kako postati ugledan; njegove slušaoce interesovalo je samo da dobiju algoritam po kome će postati uspešni trgovci i bogati ljudi; i danas mnogi od filozofije očekuju da ih preko noći pretvori u pametne i mudre; vremenske razlike između današnjeg sveta zalutalog u blizinu filozofije i Platonovih slučajnih slušalaca, skoro da i nema. Za njih sve bilo je isto (što na prvi pogled i nije loše), ali već svaki govor o razlici jednog i dijade, smisla je za njih imao koliko i danas mnogima zakon o tendencijskom padu profitne stope.

Despot sve to zna, i kada nekog uvodi u filozofiju, to čini kao vešti provokator; a takav mora biti svako ko sebi stavi u zadatak nagovaranje na filozofiju, poučavanje sagovornika da svako odnošenje ka filozofiji, pozitivno ili

negativno, svojevrsno je filozofiranje; kada danas čitamo kako Despot tumači filozofiju preko logike kao mizosofiju, (a opčinjen pritom retorikom i njenim skrivenim obrtima i paradoksima), pred sobom imamo posve jasnu, nedvosmislenu provokaciju, provokaciju s krajnje određenim ciljem - da sagovornika navede da se zamisli nad sobom, nad stvarima i svetom, da uđe u dijalog s onima koji znanjem svojim na određene odgovore po meri svoga znanja pretenduju. No, dijalog s Despotom, nije običan dijalog: on voli da citira Ničea: *Die Wahrheit ist hässlich*, Ničea u kojeg su se jedni kleli, a drugi govorili kako ga treba čitati ne verujući mu.

Despot ne pripada ni prvima ni drugima, jer on ne veruje ni samom sebi, ni svojim sagovornicima, a još manje spreman je poverovati na reč svojim filozofskim prethodnicima koji su jedini ishod videli u tome da krenu na put u Platonopolis, u svet gde filozofija prebiva u neskrivenosti, a filozofi žive u neprimetnosti.

Sva filozofija i svo mišljenje njegovo ako i nastaje u osami, podrazumeva dijalog, svejedno da li je reč o predavanjima, pismima ili dnevnicima; no taj dijalog podrazumeva njegov specifičan način izlaganja misli do kojih on dolazi, njegov poseban način mišljenja, njegov iskonski način korišćenja filozofskih termina koji je naučio u mladosti čitajući Hajdegera. Zato, pri susretu s Despotovim spisima ima se isti onaj osećaj kao i pri čitanju Hajdegerovih seminara o Parmenidu ili Heraklitu, ima se osećaj filozofije koja nastaje, izrasta i živi u intersubjektivnom prostoru koji čine filozof i njegovi učenici/sagovornici tvoreći misaonu zajednicu prožetu duhom apsolutnog, ali strogo ograničenog vidokruga. Osnovni problem ogleda se tu, ne u odnosu bića i njegove granice, već u odnosu blizine i daljine, budući da se, u isto vreme, mora biti blizu (da bi se razumelo) ali i daleko (da bi se i dalje mislilo).

Za svakog originernog filozofa karakteristično je da nas svojim sirenskim glasom uvlači u svoj svet, gde demonstrira način na koji on vidi stvari i njihovu vezu s pojmovima, svet kojim se prelivaju njegove ostvarene ili još u potpunosti nesazrele zamisli, u svet određen samo njemu do kraja znanim pojmovima i samo njemu svojstvenim načinima upotrebe reči. Moglo bi se stoga pomisliti kako je ključ *svoga* zapravo u *načinu*, u *methodosu*, u pristupu i putu ka značenju pojmova koje nikad nije do kraja fiksirano, već se menja od jednog do drugog istinskog filozofa. Ne moramo ovde ni pominjati mislioce poput Huserla koji su koristili pojmove svojih prethodnika ali su im pritom na sebi svojstven način menjali značenje prilagođavajući ih potrebama svoje filozofije; taj postupak je karakterističan za većinu filozofa: svako od njih nastojao je da izgradi svoju filozofiju i danas jedva uspevamo da shvatimo šta hteo je zapravo reći nama mnogo bliži Dekart, no jednakom sumnjom ophrvan već dalek nama sv. Avgustin.

Svet filozofije nekog autora, uvek je, i u prvom redu, njegov lični, individualni svet, ali nikad ne i svet *filozofije kao takve*. O *Filozofiji kao takvoj* (koju je prvi jasno ugledao Platon) - u njenom apsolutnom smislu poslednji je govorio Proklo; svestan toga, on se tri puta tokom dana molitvom zahvaljivao Suncu: u jutro, kada se ono javlja, predveče dok zalazi, ali i u podne kada je ono najviše. Sve tri molitve behu jednako značajne i jednako motivisane, no ona u podne, u času najjasnije svetlosti Proklu bivala je i najznačajnija, budući da on je dar bogova video u daru vida, u daru da se gleda ono što ne beše dato svakom da vidi a još manje da do kraja sagleda.

Danas, oni retki među nama, a poučeni u mladosti Plotinom i Proklom, oni kojima pripada i Despot, ovu su pouku uvek imali na umu; o nužnosti boravka filozofa u blizini svetlosti, u blizini neskrivenosti, govori nam i

jedan do nas došao svima znani Heraklitov fragment koji kazuje o blizini vatre i bogova što borave u njoj a koja je njihov konkretni izraz. Ta slika Despota nikad nije napuštala: u tom velikom daru Prometeja on je sagledao sudbinu filozofije, ali i sveta o kojem ona nastoji da kaže poslednju istinu.

Pretendenata na tu poslednju istinu u epohama koje nas dele od velikog Efežanina nije nedostajalo. Despot nije mogao da s nekima od njih izbegne dijalog: dovoljno je pomenuti Kanta, Hegela ili Šelinga (koji ga je za dugo vreme opčinio svojim tumačenjem slobode, i može se slobodno reći da je pojam slobode jedan od ključnih za razumevanje Despotove filozofske pozicije u celini).

Ne treba gubiti iz vida da Hegel i Šeling nisu sa one strane gde behu Plotin i Proklo, iako su ih neki videli kao njihove rehabilitatore, posebno kad je reč o Hegelu u odnosu na Prokla². U isto vreme Hegel i Šeling behu odviše veliki da bi Despot moga ostati izvan njihovog uticaja. Taj uticaj nije uvek bio pozitivan, ali, ima li nekog filozofskog uticaja koji bi bio samo pozitivan? Zato za Despota behu jednako važni Dekart i Lajbnic koji pripremiše sa svoje strane nemačku klasičnu filozofiju, ali i oni mislioci koji su nastojali da istu prevladaju, i otvore, navodno, nove filozofske vidike (Marks).

Stoga, ostaje potpuno razumljivo što sagovornike Despot nije tražio samo među filozofima neoplatonističke tradicije; naprotiv, reklo bi se da je žudeo da popriča i sa onima drugima, čak i sa svojim savremenima; u takvim, mada retkim, ali često „zvezdanim“ trenucima, on bi izabrao da govori o Marksu čije je delo, naizgled i navodno, bilo najbliže njegovom neposrednom

---

² Znalcima ruske filozovije poznato je da mnogi u Rusiji filozofa AF Loseva vide kao ruskog Prokla, a po uzoru na one koji su u Hegelu videli nemačkog Prokla. Ako postoji tradicija, i ako se misao prenosi kroz prostor i vreme nezavisno od nas ali pod uticajem onih besmrtnih brojeva o kojima govori Proklo u *Elementima teologije*, onda se s punim opravdanjem može kako je Despot naš Proklo.

okruženju³. Despot se tu poigravao sa svojim čitaocima, ponekad slušaocima, prepuštao ih bujici napisanih, vešto zarobljenih reči, a sam ostajući u dubokoj pozadini dijaloga, koji se otvara između teksta i čitaoca, u prostoru gde ovaj poslednji ostaje pasivan koliko i nemi tekst. Pravu igru misli Despot rezerviša za sebe, budući da se nalazi u hiperprostoru [on bi rekao u ravni hiperlogike] gde je jedino mesto susreta nad-čoveka i nad-boga, ako ozbiljno shvatimo njegovu *logiku*, iznetu u *Logičkim fragmentima* (1976), a koja je s punim predumišljajem svedena na fragmente da se ne bi zaledila i pretvorila u sistem, kojem se smeši najbolja moguća sudbina - raspad na labilne, haotične disipativne strukture. Odatle samo je jedan korak do vatrene strukture kakvu imaju besmrtna božanska bića u intermundijama. Smatram da su *Logički fragmenti* ključ za razumevanje filozofije Branka Despota.

Despot logiku shvata kao *metafiziku logosa*, kao najviše učenje o umu, no pritom svestan je opasnosti koja se krije u tendenciji novovekovne filozofije da se uzdigne „na nivo apsolutne nauke“; jeste nesporno i da novovekovna filozofija istupa s namerom da na mesto nekad tražene nauke (ἐπιστήμη ζητούμενη) koju određivahu Platon i Aristotel kao filo-sofia, u smislu težnje ka znanju, sada stavi filozofiju kao apsolutno naučno znanje. No, ono što je tu bitno, krije se u

---

³ Kada danas čitamo Despotove spise ne možemo se oteti utisku da tu nešto ipak nije u redu: s jedne strane reč je o minucioznim, briljantnim analizama svima dobro poznatih Marksovih stavova; no s druge strane, nejasno je zbog čega je u to uloženo toliki trud na rasponu od bar dve decenije. Smatram da se pozadina Despotovih tumačenja svima nam navodno znanih Marksovih iskaza, a vidi se, birao je baš takva mesta, ne može razumeti samo s obzirom na stil i način na koji se ti stavovi interpretiraju, ako se pritom ne zna kontekst koji čini vreme u kojem on to čini. Ne možemo izbeći utisku da je krajnji cilj njegovih interpretacija bio izazivanje lošeg raspoloženja kod onih naših marksista koji su smatrali da na velikog Karla Hajnriha imaju tapiju. A ima u svemu tome i neke zavodničke igre: taman se čitalac malo opusti, skoro da zadrema, hipnotisan Despotovim izlaganjem o Marksu i njegovom pričom o radu (Lf, 101-108), a onda se naglo, neprijatno probudi daljom pričom o Aristotelu (Lf, 110). Marks, Aristotel? Ma u čemu je stvar? Aristotel marksiste nije nikad opterećivao; na kraju krajeva nisu ga ni znali. Ali, Despot, da, kome je to Despot hteo nešto da ispriča???

Despotovom ograđivanju od te tendencije ukazivanjem na *Filozofa* kao pretpostavku filozofije.

Apsolutnu nauku o umu koja samu sebe saznaje, Hegel je nazvao logikom, a u tom smislu ona je osnova i samo jedro metafizike⁴ koja se u Hegelovom sistemu pretvara u apsolutnu logiku pa se može nazvati transcendentalnom, ili metafizičkom. Sve to jeste na teorijskom planu omogućio Kant, ali ostaje nesporno da se filozofija u Novo doba nalazi na jednom drugom putu, različitom od onog kojim je išla od Pitagore do Suaresa, i da ta dva puta vezuje samo isto ime.

Uvažavajući sve vrednosti starog puta, Despot ističe kako je nova apsolutna nauka - filozofija bez filozofa; nova filozofija kao apsolutna nauka izgubila je onu dimenziju koju je predobro poznavala antika i imala kao svoj prvi aksiom: filozofija nije tek skup teorijskih iskaza o svetu već način života u njemu i to Despot nije gubio iz vida. Zato njegova filozofska pozicija koja se gradi na principima velikih neoplatoničara nije anahrona u smislu nevremenosti, već je vanvremena, budući da prebiva s one strane samoga vremena.

Kad se ovako posmatraju stvari, *Logički fragmenti* zadržavaju posebno mesto u nizu Despotovih spisa; tu su na posredan ili neposredan način sabrana sva pitanja njegove filozofije, premda nisu mogli biti dati i svi odgovori. Taj spis imao je svoju latentnu nameru da bude svojevrsni uvod u filozofiju, i Branko Despot od takve namere nije odustao. Kao što su se svi Huserlovi spisi na kraju pokazali kao niz manje ili više uspešnih pokušaja uvođenja u fenomenologiju, tako su se i svi potonji Despotovi spisi, posredno ili neposredno, pokazali kao različiti oblici „uvođenja“ nagovaranjem u filozofiju.

---

⁴O tome opširnije u Hajdegerovim predavanjima o Heraklitu iz letnjeg semestra 1944: Logik. Heraklits Lehre vom Logos, in: Heidegger, M.: *Heraklit*, GA, Bd., 55, V. Klostermann, Frankfurt am Main 1979, § 3. Logika i λόγος.

Tema nam je znana i ima poreklo već u spisu koji se pripisuje Aristotelu, a koji dolazi do nas u nekoliko fragmenata, što se kod raznih autora variraju i ponavljaju, a čija je osnovna misao *nagovor na filozofiju*. Sva pitanja Despotove filozofije svode se na jedno: ima li danas još filozofije, a ako je ima, šta ona jeste? Da bi na to odgovorili, ili mu se makar problemski približili, moralo bi se prethodno nešto reći i o vremenu koje to pitanje omogućuje, ali i o onom i iz kojeg nam ono dolazi.

Danas, u vreme prevlasti egzaktnih nauka i informacionih tehnologija većina će se bez dvoumljenja složiti kako je vreme filozofije ostalo negde za nama, da nje nema, jer je po ljudski opstanak potpuno nepotrebna, kao što više nisu potrebni ni vera ni uteha. Naše vreme ne nalikuje onom koje je od filozofije očekivalo utehu (Boetije), ali još je manje blisko dobu koje kao najviše orijentire ističaše nadu, veru i ljubav (ap. Pavle).

Vreme u kojem smo se obreli je posebno, oskudno vreme, i mnogi stoga smatraju da filozofija, ako je u njemu uopšte može biti, ne treba biti samo posebna već i izuzetna po misiji koja joj je namenjena oskudnošću vremena u noći sveta.

Stoga, kada je o filozofiji reč, kakva ona uopšte može biti? Može li se obresti u takvoj formi da je mi i ne prepoznamo? Ili, ako je u određenom trenutku imala svoj početak, zar se već iz njega ne može izvesti i njen kraj kao načina mišljenja onog što je večno i nepromenljivo, njen kraj koji će biti takav da filozofiji može omogućiti opstanak dokle god ima filozofa koji su njena pretpostavka. Svako uvođenje u filozofiju stoga pretpostavlja znanje o tome šta je filozofija a koje nigde nema konkretno dok postoji i dalje samo filozofiranje (Kant), jedno večno biti na putu (auf dem Wege sein).

b. Filozofija između (i posle) nastanka i njenog prevladavanja

Uvođenje u filozofiju jedna je od tema koja prati filozofiju i filozofe u istoriji; dovoljno je prisjetiti se prve knjige Proklovog tumačenja Platonovog dijaloga *Parmenid* (659.4-772.6) gde najveći filozof pozne antike alegorijski tumačio kako se dospeva do filozofije, kao i način i mesto gde ona prebiva. Svim potonjim „uvođenjima“ u filozofiju, a po uzoru na upravo pomenuti, zajedničko je nastojanje da se odgovori na pitanje kako dospeti do filozofije i šta je zapravo filozofija.

Za Despota je karakteristično da on filozofiju vidi izvan njene realizacije, isključivo u formi njene mogućnosti, budući da se danas filozofija realizuje isključivo kao apsolutna nauka, da se ostvaruje u nauci i tehnici a dokle god je apsolutna nauka, filozofija ostaje filozofija bez filozofa (Lf, 118), dok je po njegovom najdubljem uverenju *Filozof pretpostavka Filozofije*. Filozofiji je potreban filozof, čovek u njegovoj životnosti, odnosno, život kao takav, pošto apsolutna nauka ostaje s one strane života.

Ispravnost ovog stava danas je u toj meri nesporna, da preko njega često prelazimo kao preko nečeg do te mere evidentnog, što niti izaziva neku sumnju, niti podstiče na razmišljanje, a još manje nam govori da bi u svetu koji je određen prevlašću digitalnih tehnologija stvari mogle biti drugačije. Mi znamo da je u antičko doba filozofija bila i način života, sve do srednjeg veka kada je postala apstraktna nauka i dimenziju života prepustila monaštvu; mi isto tako znamo, da stoička i epikurejska škola nisu učile filozofiji drugih škola (kao što to još po poslednji put beše u Likeju), već tome kako treba živeti van polisa kao građanin kosmosa. Tragove takvog shvatanja filozofije u novo doba nalazimo kod Fihtea koji je govorio da svako bira filozofiju zavisno od toga kakav je čovek, i jasno je da Despot nije mogao

ostati po strani od tematizovanja problema slobode kakav nalazimo u nemačkoj klasičnoj filozofiji.

A to, da je filozofija jedinstvo znanja i života, nalazimo po prvi put u najvećoj meri ostvareno kod Platona u njegovoj Akademiji (i to je možda deo razloga što o njoj premalo znamo), no taj ideal preuzeli su potom i njegovi najveći naslednici Plotin i Proklo koji su jednako filozofiju mislili i živeli i zato svojim mišljenjem i delom Despot je najbliži njima.

Daleki eho te stare tradicije može se čuti i danas, u slučajevima kad sâm život biva ugrožen i doveden u pitanje njegov opstanak; tada se, u isto vreme, počinje govoriti o ugroženosti filozofije, o ugroženosti mišljenja samog, njegove slobode, ali i slobode u celini. Najpre te glasove, pojedinačne, ali sve učestalije, srećemo u blagoj formi: prvo se ističe kako bi filozofija trebalo biti prevladavana nekom drugom duhovnom formom, a potom, kako vreme prolazi, počinju da se umnožavaju glasovi koji dovode u pitanje ne samo njen smisao, već i smisao celokupne sfere duha.

Ako je već Marks, sredinom četrdesetih godina XIX stoleća, govorio o potrebi da se filozofija prevlada tako što će se iz nje izaći u ekonomiju, budući da je u prvi plan u to doba dospela kritika ekonomije tada nastajućeg građanskog društva, a on u isticanju tog zahteva nije bio usamljen, samo je jasno nazirao obrise oluje koja već beše formirana za obzorjem; no, tada, još uvek se produžetak filozofije video u jednom drugom obliku, upravo tih godina i dovršenom u sistemu Hegela, no filozofija kao takva ne beše još opozvana, budući da imala je uz sebe snažan glas još živog Šelinga. Otvaralo se samo pitanje nekod drugačijeg načina njenog postojanja. Ako je filozofiju kao sistem dovršio još u Hajdelbergu, iste godine kad se Marks rodio, Hegel je ipak umro premlad te je i nakon smrti ostao još dovoljno „živ“, a za neke koji mu „veruju na reč“, tako je i danas.

Nije trebalo da prođe mnogo vremena, pa da se ode još korak dalje, a taj korak, ili iskorak u nihilizam pokazao se presudnim i odlučujućim: zahvaljujući njemu, sada se govori kako je vreme filozofije kao takve zauvek prošlo⁵ i daleko za nama, da ona, u obliku nekog zastarelog, zaleđenog pojma, počinje da deli sudbinu umetnosti koja po svom bitnom određenju odavno pripada prošlosti, kako je u svojim uvodnim predavanjima iz estetike govorio u Berlinu početkom dvadesetih godina XIX stoleća tada od svih priznat i slavni Hegel.

Ako je sve to, odista tako, ima mnogo razloga da ti stavovi uprkos svim argumentima i u naše vreme budu praćeni s mnogo nesporazuma, možda i zloradosti, ali, ponajviše, nerazumevanja; i dalje je nejasno o kakvoj je filozofiji to reč, o kakvoj filozofiji, nakon svega što se dogodilo, uopšte može biti govora? Ako je filozofija u ranijim epohama postojala i čak na početku novog doba davala u retkim trenucima odlučujući ton ljudskom mišljenju, obezbeđujući pritom i čovekovom životu najviši smisao, zašto danas, u naše vreme koje je još više no sve ranije epohe izloženo najopasnijim izazovima, filozofije navodno više nema, a mnogi govore sa znatnom dozom oholosti da i ne treba da je bude; zar upravo nedostatak filozofije treba da bude to najizrazitije svojstvo kojim bi se naše vreme razlikovalo s obzirom na sva njemu prethodna? Zašto bi neko *juče* bilo vrednije i smislenije, i zašto je ovo naše *danas* manje vredno i manje smisleno, ako znamo da je vreme uvek samo jedno *sad* – pitaju mnogi iz svoje oholosti.

Ovako formulisana pitanja imaju svoj smisao i zadržavaju ga, budući da na ovaj ili onaj način, otvoreno ili prikriveno, dolaze iz filozofije (jer drugačije je

---

⁵ Činjenica je da joj je velikodušno, poštujući matematiku hebdomada, Marijan Cipra dodelio još dva stoleća nakon Hegela i njen kraj smestio u vreme koje upravo živimo - u XXI stoleće. Videti: Cipra, M.: *Metamorfoze metafizike*, Čakovec 1978, str. 272.

nemoguće), a dolaze iz filozofije o kojoj se u mnogo navrata s najvećom odlučnošću ponavljalo da ona može biti samo *jedna*. Uvek, i u svako doba, ona je istina, i ona je uvek završena. Takva je bila već na njenom početku kod jednog od najblistavijih umova koje nam je dala antika – kod Parmenida⁶.

Smatram da ovim današnjim, po svom poreklu i prirodi novovekovnim stavovima, uopšte ne dominira svest o stanju filozofije ili o njenoj potrebi, čak, uveren sam da tu se i ne radi ni o kakvoj filozofiji. Pre će biti da se pod filozofijom danas u većini slučajeva misli nešto što je njenoj prirodi oduvek bilo strano, nešto što ona već po definiciji nije, a da je s *Filozofijom*, čak i ako nema više mnogo onih koji je misle, a još je manje onih koji žive u njoj, sve u najboljem redu.

Filozofije ima, ali nema više ljudi za filozofiju. Danas se živi za sasvim druge stvari, i nove proklamovane vrednosti udaljile su ljude od filozofije. Preplašeni ishodom tri neuspela putovanja u Sirakuzu ljudi su odustali i od pomisli da bi mogao postojati *Platonopolis*, poslednja moguća oaza i najveće pribežište duha, ne samo pozne antike, već i svakog doba, u kome makar jedan filozof iz najviše odgovornosti živi filozofiju i njenu sudbinu.

Od starih, nama su ostale reči. Savršeno gubimo iz vida sve ono što se podrazumeva u času dok se one izgovaraju a posebno ono što se imalo u vidu kad su prvi put bile izrečene. Već Platon svestan toga, imajući u vidu Parmenida, od koga ga deli samo nešto više od stoleća, kaže kroz Sokrata koji je u mladosti navodno govorio s velikim gostom iz Eleje: „Stvar je u tome što sam se ja još

---

⁶ Dovoljno je uporediti dve knjige: Ničeov spis *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka* i Finkov spis *Grundprobleme der antiken Philosophie*; iako međusobno različite, i jedna i druga završavaju se izlaganjem o Heraklitu i Parmenidu. Kao da je s njima došlo do prvog kraja filozofije, da je samo mišljenje tu već na početku, dospelo do svoga zenita. Tačno je, kako to Hajdeger kaže, da se λογος jasno misli tek iz metafizike, no to važi za nas; prvim misliocima λογος beše iznutra znan u svojoj potpunosti.

veoma mlad sreo s njim /Parmenidom/, tada već veoma starim i meni se pokazala u svakom smislu njegova plemenita priroda. Zato se ja bojim da mi ni njegove reči ne razumemo, a pogotovo ne smisao koji su one podrazumevale“ (*Teetet*, 184a).

Međutim, u nastojanju da se umom dokuči biće (*Fedon*, 66c2), da se dospe do Božanskog uma⁷, koji u Proklovom alegorijskom tumačenju personifikuje sam Parmenid (628.3), potrebno je preći dug put, put od Klazomene do Atine (628.19). Proklo kazuje kako jonski filozofi putovahu za istinom u Atinu gde će se upoznati s italjskom filozofijom; oni, dakle, putuju u Atinu gde su misao o *jednom* već doneli Zenon i njegov ostareli učitelj i gde se ona čuva u usmenom predanju i sećanju na davno održan razgovor. Predanje kazuje da težnja znanju o božanskom odlikovala je od ranije Atinjane, i da su upravo stoga, njima pohitali u pomoć Zenon i Parmenid, ali prethodno odavši počast bogovima (618.13-14); behu svesni toga da će upravo Atina biti novo središte filozofije, posrednik probuđenim dušama da pređu od prirode ka umu, da upravo tom gradu, kome je pokrovitelj mudrost sama, predodređeno je da bude mesto susreta dveju velikih škola (italske i jonske), mesto susreta umnog bića i prirode (660.27-8), i da će se tu filozofija nastaviti preko najvećeg Sokratovog učenika.

Parmenid je učio tome da je biće jedno. Zenon to nije dokazivao, smatrajući da učenju Parmenida nisu potrebne spoljne potvrde istinitosti, već je nastojao da učenju svog Učitelja podršku obezbedi posredno, pokazujući s njemu svojstvenom „demonskom snagom“ (kako kazuje mnogo stoleća potom Proklo) da oni koji polaze od toga da je biće mnoštvo, ne nailaze na manje teškoća no oni koji tvrde kako je biće jedno.

---

⁷ Ovde se ima u vidu prva knjiga Proklovog komentara Platonovog *Parmenida* (659.4-772.3) i u njemu Proklova analiza (659.4-772.3) Platonovog *Uvoda* u dijalog *Parmenid* (126a-128e5-6).

Parmenidova misao u tumačenju Zenona postala je poznata u južnoj Italiji nakon što mu je ukraden spis u kojem se ona izlaže; s njegovim izlaganjem Atinjanima, misao, da jeste samo jedno, prešla je u novo središte grčkog sveta, da bi, zahvaljujući Kefalu i njegovim saputnicima, prijateljima iz Klazomene, potom postala poznata i na istočnim obalama Egejskog mora.

Šta ovde vidimo? Proklo nam u samom uvodu svog spisa o Platonovom dijalogu „Parmenid“ ukazuje na osnovno svojstvo znanja: njegovu *prenosivost*. A prenose ga i predaju oni koji su za to već unapred, posebnim obredima pripremljeni. Znanje se ne sreće na ulici, ili u polju; ono prebiva na svetim mestima, kao što se i Heraklitov spis nalazio ne bilo gde, već u Artemidinom hramu.

Tako se, već na samom početku potvrđuje da Filozofija postoji, da postoji u svojoj večnosti, ali da nije u posedu nastalih bića podlunarnog sveta, kojima je suđeno da mogu samo filozofirati, ali ne i imati filozofiju u svom posedu; istinska filozofija postoji kao način života nenastalih bogova i njene tragove (koje umom domašuju smrtnici) nalazimo u dijalektičkoj egzegezi božanskog koja nam dolazi iz elejske škole⁸.

U čemu se ogleda neprolazna veličina prvih ali i poslednjih antičkih filozofa? Oni ni u kom slučaju ne bi bili veliki, ni predaja o njima ne bi došla do nas, da svi oni, i Parmenid i Heraklit, i Platon i Anaksagora nisu u vidu imali isto: život večnih bogova koje su pitagorejci videli kao brojeve, a da *mišljenje jednog* kao onog najvišeg jeste *živo mišljenje* oličeno u sjaju nepokretnih

---

⁸ U antičko doba postojalo je nekoliko načina opisivanja bogova: *pitagoreski* (pomoću brojeva), *asirski* (u službi sveštenika koji se koriste neposrednim, konkretnim slikama, i govore o izvorima, čuvarima...), *helenski* (reč je o orfičkoj teologiji gde se izlažu nama najpoznatije relacije, sačuvane u mitovima i gde se pominju Hronos, Zevs, Uran) i konačno, *elejski* (gde se božansko vidi u odnosu jednog, bića, mnoštva, delova), pri čemu je reč o pomenutoj dijalektičkoj egzegezi /božanskog/ koja tematizuje pojam metoda, pojam puta; taj metod, koji se ogleda u vežbama koje počivaju na odnosu *za* i *protiv*, razvija Parmenid, tako dijalektiku razume Aristotel.

zvezda, čijeg je misaonog ognja sunce jedini vlastelin, kako stoji na početku Proklove *Himne suncu*. To živo mišljenje ima svoj večni lik u uvek živim filozofijama „koje se bore za svoj čisti i pravi smisao, a time i za smisao istinske čovečnosti“⁹.

S druge strane, to neugaslo mišljenje i danas ozaruje, iz takvog načina filozofiranja kakvim se odlikuje Branko Despot, a čiju filozofiju određuje traženje, što u sebi sadrži trajni zahtev da ostane se i danas uz otvorena pitanja, među kojima je svenadmašujuće pitanje – pitanje sveta¹⁰. Samo takva filozofija ostaje živa i traje sve dok ima onih što s harmonijom koja na nas lije iz visina žive u saglasju, a od ljudi neprimetno, jer, kako Edmund Huserl na kraju svog *Bečkog predavanja* kaže: *Denn der Geist allein ist unsterblich*.

---

⁹Husserl, E.: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*, M. Nijhoff, Den Haag 1962, S. 13.

¹⁰Fink, E.: *Bewusstseinsanalytik und Weltproblem*, in: Fink, E.: *Nähe und Distanz*, Alber, Freiburg/Br. 1976, S. 297.